

3

Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena

Tiina Rättilä, Päivi Eriksson, Caterina Bettin ja Päivi Honkatukia

Edellisessä luvussa on esitelty kanssatutkimuksen tietoteoreettisia lähtökohtia ja siinä yhteydessä painotettu, että kanssatutkimuksessa hyväksytään ja arvostetaan perinteisesti ymmärretyn tieteellisen tiedon ohella tai sijasta tutkimukseen osallistuvien kanssatutkijoiden omaa kokemustietoa. Tässä luvussa jatkamme keskustelua kanssatutkimuksesta soveltamalla ajatusta aistivoimaisen kokemustiedon merkityksestä itse tutkimukseen osallistumisessa. Lähtökohtana on huomio siitä, että vaikka osallistavia tutkimusmenetelmiä on käytetty jo pitkään erityisesti ihmistieteiden piirissä, tutkimuskirjallisuudessa ei useinkaan pohdita, mitä osallistuminen osallisille merkitsee, miten he sen kokevat (vrt. Hadfield & Horton 2014) tai mikä on tutkimukseen osallistumisen ja muun yhteiskunnallisen osallistumisen välinen suhde. Luvun keskustelussa on kolme näkökulmaa: 1. kanssatutkimuksen suhde demokratiaan yleensä, 2. kanssatutkimus demokraattisena prosessina ja 3. kanssatutkimus kokemuksena demokraattisesta osallisuudesta. Tarkastelukulmat kiertyvät yhteen. Ne kaikki vaikuttavat toisiinsa rakentaen moniulotteista kuvaa siitä, mitä annettavaa demokratian ideoilla on kanssatutkimukselle ja myös kääntäen, mitä merkitystä kanssatutkimuksella voi olla demokratian näkökulmasta.

Kuten tämän kirjan johdannossa on esitetty, kanssatutkimusta ohjaavat vahvasti demokratiin liitetyt arvot, joihin liittyvät ajatukset eri toimijoiden välisestä tasa-arvosta, vertaisuudesta ja keskinäisestä kunnioituksesta sekä kansanvaltainen ideaali tutkimusta koskevien päätösten tekemisestä yhdessä (ks. esim. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19). Myös tässä luvussa kiinnitämme huomiota siihen, kuinka kanssatutkimuksen käytännöt usein vääntävät kättä ideaalien kanssa. Ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisen suhteen tasaveroistaminen ja hyvän osallisuus-

den kokemuksen syntyminen ovat vaikeita toteuttaa, mutta niihin pyritään ja niiden eteen tehdään aktiivisesti töitä.

Ajattelemme, että kanssatutkimus tarjoaa kansalaisille mahdollisuuden vaikuttaa demokralialle tärkeään instituutioon eli tieteellisen tiedon tuottamiseen ja kokea yhteiskunnallista osallisuutta tällä tavoin. Mahdollisuus osallistua omaa elämää koskevan tutkimustiedon tuottamiseen liittyy niin ikään ajatukseen kestävästä hyvinvoinnista (ks. Rättilä & Honkatukia 2022). Osallistuminen tyydyttää keskeistä ihmisen hyvinvointiin liittyvää tarvetta saada äänensä kuuluville ja vaikuttaa itseä koskeviin asioihin (Gough 2015). Tästä näkökulmasta kanssatutkimus ei rajaudu pelkästään aiempaa tarkemman ja moniäänisemmän tiedon tuottamiseen, vaan sillä on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Kun kanssatutkimus näin nähdään yhteiskunnallisena osallistumisena ja osallistumisen nähdään olevan yhteydessä ihmisten hyvinvointiin, on oleellista kysyä, millainen kokemus tutkimukseen osallistuminen on ja miltä se tuntuu. Nimitämme tätä osallistumisen kokemuksellista ulottuvuutta tutkimusosallisuudeksi (vrt. Raivio & Karjalainen 2013). Osallisuuden näkökulma kanssatutkimukseen nostaa esiin sen usein sivuutetun seikan, että tiedon tuottaminen ja tietäminen eivät ole vain rationaalisia ”pään asioita” vaan sosiaalisessa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa muotoutuvaa kokemista, joka tuntuu (kehollisesti) jossakin ja joltakin.

Aloitamme tarkastelemalla kanssatutkimuksen suhdetta viime vuosina laajaa suosiota saaneeseen kansalaistieteeseen. Tuomme esiin, että sekä kansalaistieteen että kanssatutkimuksen tavoitteena on lisätä ”tavallisten” ihmisten osallistumista tutkimustiedon tuottamiseen ja siten demokratisoida tieteen tekemistä. Toisaalta kansalaistieteellä ja kanssatutkimuksella on myös eroja, jotka näkyvät erityisesti siinä, millaisia mahdollisuuksia ne tarjoavat – tai jättävät tarjoamatta – osallistujille vaikuttaa tutkimusta koskevaan päätöksentekoon sen eri vaiheissa. Usein juuri mahdollisuutta osallistua tutkimukseen liittyvien päätösten tekemiseen pidetään tärkeänä tasavertaisten ja demokraattisten tutkimussuhteiden piirteenä (esim. Ocloo & Matthews 2016; Roura 2021).

Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen demokratiasuhteen tarkastelun jälkeen siirrymme pohtimaan tarkemmin, mitä tutkimukseen osallistuminen kanssatutkimuksen yhteydessä käytännössä tarkoittaa, mihin ja miten kanssatutkijat voivat osallistua, miten he siitä hyötyvät (jos hyötyvät) ja miten he osallistumisensa kokevat. Esittelemällä esimerkkejä omista tutkimuksista tuomme esiin niin ammattitutkijoiden kuin kanssatutkijoiden näkökulmasta sekä onnistumisen kokemuksia että pettymyksiä. Tutkimusesimerkkien kautta kiinnitymme koko kirjan läpi kulkevaan keskusteluun ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisistä (valta)suhteista sekä siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä ja haasteita näihin suhteisiin liittyy tutkimuskäytännössä.

Hyödynnämme keskustelussa omia kokemuksiamme kanssatutkimushankkeista. Päivi Eriksson ja Caterina Bettin ovat tehneet tutkimusta potilaskumppaneina toimivien kanssatutkijoiden ja terveysalan ammattitutkijoiden välisestä yhteistyöstä Kanadassa. Kanssatutkijat ovat osallistuneet tutkimuksen suunnitteluun, aineiston keruuseen ja aineiston analyysiin. Heillä on mahdollisuus osallistua myös julkaisujen kirjoittamiseen. Tiina Rättilä ja Päivi Honkatukia ovat tehneet kanssatutkimusta, osin yhdessä Nina Tokolan kanssa, pakolaistaustaisten nuorten miesten ja naisten parissa selvittäen heidän kokemuksiaan suomalaisen yhteiskuntaan kuulumisesta

ja työelämään pääsystä (Rättilä & Honkatukia 2021; Tokola ym. 2019). Myös näissä tutkimuksissa kanssatutkijoilla on ollut mahdollisuus osallistua tutkimusprosessiin sen kaikissa vaiheissa, mutta aina tuo mahdollisuus ei ole realisoitunut, kuten myöhemmin käy ilmi.

Kansalaistiedettä kaikille

Kanssatutkimuksen voidaan nähdä olevan yhteydessä laajempaan tieteen demokratisoimiseen tähtäävään liikehdintään, josta käytetään nimeä kansalaistiede (*citizen science*; myös kansalais-tutkimus, ks. Koskiahho 2019). Tieteentutkija Alan Irwin (1995) esitteli käsitteen jo pari vuosikymmentä sitten haastaakseen ajattelutavan, jossa tutkijat nähtiin yhteiskunnan yläpuolella olevana tiedollisena auktoriteettina ja jossa tavallisilla ihmisillä ei uskottu olevan kykyä ymmärtää tieteen tekemistä. Kansalaistieteessä maallikoilla on keskeinen rooli, eikä tutkimukseen osallistuminen edellytä tutkijan koulutusta tai institutionaalista asemaa. Tavoitteena on, että kaikki tutkimukseen osallistuvat saavat tunnustusta työstään ja hyötyvät sen tuloksista. Tutkimusprosessi ja julkaiseminen tapahtuvat kansalaistieteessä eri osapuolten välisessä yhteistyössä niin avoimesti kuin mahdollista, huomioiden tutkimusetiikan ja lainsäädännön määrittämät ehdot. (Tiede – uusi jokamiehen oikeus 2022.)

Kansalaistiedettä hyödynnetään usein luonnon- ja teknistieteellisissä tutkimuksissa. Tällöin vaikkapa luonto- ja säähavaintojen tekeminen tai arkeologisiin kaivauksiin osallistuminen on joukkoistettu vapaaehtoisten tehtäväksi. Esimerkiksi Lajitietokeskuksen Laji.fi-portaalissa kuka tahansa voi käydä tallentamassa havaintoja eri kasvi- ja eläinlajeista ja tuoda havainnot julkisesti tutkijoiden ja muiden tiedoista kiinnostuneiden hyödynnettäväksi. Sivuston kautta voi myös osallistua eri tahojen järjestämiin kansalaistieteen seuranta- ja kartoitushankkeisiin. Viime vuosina kansalaistieteen ideat ovat levinneet myös ihmistieteiden piirissä. Tämä tuo lisämaustetta humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä jo kauan sovellettuihin osallistaviin tutkimusmenetelmiin. Kääntein myötä yhä useammat ihmiset voivat olla mukana tuottamassa itseään, yhteisöään ja hyvinvointiaan koskevaa tietoa. Tavoitteena on, että osallistumisen avulla tuotettu tutkimustieto hyödyttää yhteiskuntaa laajasti ja tehokkaasti.

Kansalaistieteen suosio ei perustu pelkästään akateemisten tutkijoiden kiinnostukseen demokratisoida tiedettä. Taustalla vaikuttavat myös lainsäädäntö ja tutkimusrahoittajien lisääntyvät vaatimukset tutkimustiedon yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Suomessa yliopistolaki (2009/558) velvoittaa yliopistoja tarjoamaan mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen, toimimaan vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja edistämään tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Ammattikorkeakoululaki (2014/932) puolestaan ohjeistaa oppilaitoksia yhteistyöhön lähiympäristössään, erityisesti elinkeino- ja työelämän kanssa. Monissa maissa, kuten esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Kanadassa, tutkimusrahoituksen myöntäminen edellyttää monilla aloilla, erityisesti terveystieteissä, osallistavien menetelmien laajaa hyödyntämistä.

Kansalaisten osallistaminen on vahvistunut huomattavasti myös Euroopan Unionin (EU) tutkimusrahoituksessa. Euroopan komission määrittämässä avoimen tieteen agendassa kansalaistiede nähdään merkittävänä keinona lisätä tieteen luotettavuutta, tehokkuutta, rehtyyttä ja kykyä

vastata yhteiskunnan haasteisiin. Esimerkiksi EU:n *Horizon Widera* -rahoitusohjelman tavoitteena on edistää avointa tiedettä, lisätä kansalaisten mahdollisuuksia osallistua kaikenlaiseen tutkimus- ja kehitystoimintaan ja parantaa heidän luottamustaan tieteeseen (European Commission 2021).

Vastuullinen tiede -verkkosivustolla kirjoittava Heidi Laine (2018) toteaa, että kansalaistiede ymmärretään usein joukkoistamista hyödyntäväksi menetelmäksi, jolloin tutkimusaineiston keräämiseen osallistetaan laajoja ihmisjoukkoja. Joukkoistamisessa tutkija hallitsee tutkimusprosessia. Hän suunnittelee ja organisoii tutkimuksen toteuttamisen ja määrittelee, miten maallikot voivat osallistua siihen. Samalla tutkija kerää itse osallistamisesta koituvat hyödyt, kuten syntyvän aineiston, sen hallinnan, tutkimusjulkaisut ja niiden tuottamat ammatilliset meriitit. Laine kuitenkin kannustaa ymmärtämään kansalaistieteen joukkoistamista laajemmin, jotta se voisi lunastaa sille asetetut toiveet tieteen ja yhteiskunnan välisen vuoropuhelun areenana, ratkaisukeskeisen tiedon tuottajana ja kansalaisten osallisuuden lisääjänä. ”Kansalaistiede tutkimusteon paradigmatana mahdollistaa vuorovaikutuksen tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa tutkimuskysymyksen määrittelystä aineiston keruuseen, analyysiin ja tulosten hyödyntämiseen”, Laine toteaa (emt.). Samalla hän peräänkuuluttaa tiedeyhteisöltä asennemuutosta, joka edistäisi maallikoiden roolia tasavertaisina tiedon tuottajina ammattitutkijoiden rinnalla.

Kuten tämän teoksen johdantoluvussa kuvattiin, opetus- ja kulttuuriministeriön *Avoim tiede ja tutkimus* -hankkeessa kansalaistiede ymmärretään jopa uutena jokamiehen oikeutena (Tiede – uusi jokamiehen oikeus 2022). Hankkeen suosituksissa kansalaisten osallistuminen tieteeseen

Kansalaistieteen 10 peruseriaatetta

1. Kansalaistiedehankkeet osallistavat aloitteellisesti kansalaisia uutta tietoa tai ymmärrystä tuottavaan tieteelliseen toimintaan.
2. Kansalaistiedehankkeilla on aidosti tieteellinen tavoite.
3. Sekä ammattitutkijat että kansalaistutkijat hyötävät osallistumisestaan.
4. Kansalaistutkijat voivat halutessaan osallistua useisiin tutkimusprosessin vaiheisiin.
5. Kansalaistutkijat saavat palautetta osallistumisestaan.
6. Kansalaistiede on tutkimussuuntaus muiden joukossa. Siihen liittyy rajoituksia ja oletuksia, jotka tulee huomioida ja hallita.
7. Kansalaistiedehankkeiden aineistot, aineistojen kuvailutiedot ja tutkimustulokset julkaistaan avoimen saatavuuden periaatteiden mukaisesti aina kun mahdollista.
8. Kansalaisosallistujille annetaan tunnustus projektin tuloksissa ja julkaisuissa.
9. Kansalaistiedetoimenpiteitä arvioidaan niiden tieteellisen annin, aineiston laadun, osallistumiskokemuksen ja laajemman yhteiskunnallisen tai poliittisen vaikuttavuuden perusteella.
10. Kansalaistiedehankkeiden johtajat huomioivat lailliset ja eettiset näkökohdat liittyen tekijänoikeuksiin, immateriaaliseen omaisuuteen, aineistonjakosopimukseen, luottamuksellisuuteen, nimeämiseen ja kaikkien toimijoiden ympäristövaikutuksiin.

Lähde: European Citizen Science Association (ECSA). 2015.

on paitsi menetelmä myös arvo ja asenne. Suosituksissa mainitaan kiinnostavasti, että massasiirtolaisuuden ja -pakolaisuuden aikakaudella on tärkeää tunnistaa, että kansalaistieteessä kansalaisuus ei riipu passista tai statuksesta. Hankkeessa kansalaisuus näyttäytyy arjen toimintamahdollisuuksina, ei niinkään kansallisvaltion jäsenyytenä ja lakiin pohjautuvina oikeuksina ja velvollisuuksina.

Tehdessämme tutkimusta pakolaistaustaisten nuorten ja potilastaustaisten kanssatutkijoiden kanssa olemme nojanneet samantyyppiseen ideaan: kaikilla ihmisillä on oikeus ilmaista näkemyksensä heitä koskevissa asioissa ja päästä osallistumaan heitä itseään koskevan tiedon tuottamiseen. Kanadalaista terveysalan kanssatutkimusta käsittelevässä projektissa lähdimme liikkeelle kutsumalla mukaan neljä kanssatutkijaa suunnittelemaan tutkimushankettamme. Tarkensimme heidän kanssaan tutkimuksen tavoitteet ja päätimme aineiston keruun ja analyysin menetelmistä. Kanssatutkijamme keräsivät aineiston yhdessä ammattitutkijan kanssa suunnitellun ohjeistuksen mukaan. Kanssatutkijat osallistuivat myös aineiston analyysiin. Aiemmin oppimansa teema-analyysin lisäksi he halusivat oppia uuden laadullisen aineiston analyysimenetelmän, merkitysten analyysin, joten suunnittelimme ja toteutimme yhdessä heidän kanssaan tähän liittyvän lyhyen koulutuksen.

Kansalaistieteessä ja kanssatutkimuksessa tarkastellaan erilaisia tiedon tyypejä ja niiden välistä keskinäistä vuoropuhelua. Kansalaistieteessä tieto ymmärretään vakiintuneiden tieteellisten standardien mukaisesti tuotettuna tieteellisenä tietona, kun taas kanssatutkimuksessa pidetään tärkeänä myös kokemuksellista tietoa, joka sisältää tunteita ja kehollisia aistimuksia (ks. Salami 2021). Tiedeyhteisö on tottunut arvostamaan ammattitutkijoiden ansioita, mutta kansalaistieteessä kaikkia toimijoita ja heidän tietojaan pidetään yhtä arvokkaina. Kanssatutkimuksen episteemisiä lähtökohtia on luonnehdittu teoksen edellisessä luvussa. Tunteiden merkitykseen palaamme tuonnempana tässä luvussa.

Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen suhde

Kanssatutkimuksen periaatteet eivät juurikaan poikkea kansalaistieteen laajasta määrittelystä. Sen sijaan tutkimuksen organisoinnin ja käytäntöjen näkökulmasta kanssatutkimuksen ja kansalaistiedeprojektien välillä voidaan löytää useita eroavaisuuksia, jotka liittyvät tutkimusaiheisiin, osallistujamäärään, vuorovaikutukseen, osallistumisen syvyyteen, tutkimuksen omistajuuteen ja tutkimusetiikkaan.

Luonnon- ja teknistieteellisesti orientoituneet kansalaistiedeprojektit seuraavat erilaisia luonnonilmiöitä ja muutoksia ympäristössä, kun taas ihmistieteisiin nojaavat kanssatutkimukset ovat kiinnostuneita ihmisten kokemuksista, hyvinvoinnista ja suhteesta yhteiskuntaan. Toisaalta mikään ei estä tekemästä kanssatutkimusta vaikkapa lähiluonnon ilmiöiden kokemisesta tai ilmansaasteiden aistimisesta, kuten osallistuvassa maantieteessä ja sosiaalisten innovaatioiden tutkimuksessa tehdään.

Kansalaistieteen projekteissa jopa tuhannet ihmiset raportoivat havainnoistaan tutkijoille. Esimerkiksi *BirdLife* Suomen pihabongaustapahtumaan on osallistunut vuosittain noin 20 000 havainnoijaa. Näin kansalaistieteen tutkimusaineistot ovat usein suuria ja niitä käsitellään ti-

lastollisin menetelmin. Kanssatutkimuksissa osallistujien määrä on sen sijaan huomattavasti pienempi, kerätyt aineistot rajatumpia ja aineistojen analyysissa hyödynnetään usein laadullisia menetelmiä. Kanssatutkijoita kutsutaan mukaan jo tutkimuksen suunnitteluun ja yleensä heillä on mahdollisuus osallistua tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin.

Suurille tutkimusaineistoille perustuvissa kansalaistiedeprojekteissa tietoa kerätään standardoiduilla lomakkeilla ja alustoilla. Tavoitteena on olemassa olevan, paikkansa pitävän, pysyväksi ja tiedetyksi oletetun, usein luonnontieteellistä todellisuutta kuvaavan aineiston keruu. Tällaisissa projekteissa tutkijoiden ja osallistujien suhde jää yleensä etäiseksi, koska massiivisissa tutkimusprosesseissa aktiivista vuorovaikutusta eri osapuolten välillä on vaikeaa järjestää. Kanssatutkimuksessa sen sijaan korostuu tutkijan ja kanssatutkijoiden läheinen suhde. Jo sana 'kanssa' viittaa siihen, että tietoa tuotetaan yhdessä tiiviissä vuorovaikutuksessa – tai ainakin siihen pyritään, siinä kuitenkin aina onnistumatta.

Kanssatutkimuksessa tavoitellaan tyypillisesti monimuotoista ja tiheää laadullista tiedon tuottamista ja tutkimusaineistoja (esim. Geertz 1973), jotka auttavat ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä useista näkökulmista ja erilaisten kokemusten kautta. Samoin kuin laadullisessa tutkimuksessa yleensä, kanssatutkimuksessa on pyrkimyksenä luoda tutkittavasta ongelmasta laajojen yleistysten sijaan syvempää ja yksityiskohtaisempaa analyysia, jossa kiinnitetään huomiota kanssatutkijoiden kokemuksiä peilaavien kertomusten yksityiskohtiin (ks. esim. Merriam & Grenier 2019). Kuten kirjan edellisessä luvussa on tuotu esiin, kanssatutkimusta ohjaavat ideat tutkimustiedon paikantuneisuudesta, osittaisuudesta ja moniäänisyydestä, sen lisäksi – tai sen välityksellä – että tietoa pyritään tuottamaan kollektiivisesti. Tällaisessa tutkimuksessa ammattitutkijat kuuntelevat herkästi kanssatutkijoiden näkemyksiä ja ottavat ne vakavasti, jolloin kanssatutkijat voivat kokea olevansa tutkimusprosessissa osallisia.

Kansalaistieteen projekteissa osallistujilla on harvoin mahdollisuuksia vaikuttaa itse tutkimuksen kulkuun. Kanssatutkimuksessa osallistujiin suhtaudutaan puolestaan tasavertaisina tutkimuskumppaneina. Tavoitteena on, että tutkimusprosessi suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä ja että kanssatutkijat omistavat tutkimuksen tulokset tasa-arvoisesti ammattitutkijoiden kanssa. Aina tämä ei ole kuitenkaan käytännössä mahdollista tai ei ole selvää, mitä tiedon yhteisomistajuus merkitsee. Kaikki kanssatutkijat eivät ole kiinnostuneita siitä, mitä tutkimustuloksille tapahtuu tutkimuksen päätyttyä. Monille saattaa riittää, että osallistumisesta syntyy hyvä kokemus. Toisaalta tiedon yhteisomistajuuden toteutumista vaikeuttaa se, että tutkimusten julkaiseminen tapahtuu useimmiten tieteen perinteisillä areenoilla ja säännöillä, jotka eivät salli akateemisesti kouluttamattomien tai yliopistoyhteisön ulkopuolisten tekijöiden esiintyvän julkaisuissa kirjoittajina ammattitutkijoiden rinnalla.

Tutkimuseettisestä näkökulmasta kansalaistiede on usein sujuvampi menetelmä kuin kanssatutkimus. Kansalaistieteen projekteissa ei yleensä kerätä henkilötietoja eikä niihin liity riskiä siitä, että osallistujille koituisi harmia. Kanssatutkimusprojekti voi sen sijaan olla pitkäkestoinen, kanssatutkijat antavat prosessin aikana paljon itsestään ja he ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa toisten osallistujien kanssa. Tällöin tutkimuksen aikana ehtii tapahtua paljon, ja väistämättä eteen tulee myös ongelmatilanteita, joita ratkotaan yhdessä, mutta joista tutkija on viime kädessä vastuussa. Tutkimuseettiä elää kenttätyössä, eikä tutkimuseettisiä kysymyksiä voi koskaan täysin ennakoida tai ratkaista etukäteen. Palaamme tutkimuseettisiin pohdintoihin myöhemmin

tässä luvussa käytännön tutkimusesimerkkien kautta. Kanssatutkimuksen liittyviä normatiivisen tutkimusetiikan kysymyksiä käsitellään puolestaan teoksen luvussa *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka*.

Kanssatutkimus – demokratian ritari?

Niin kansalaistieteen kuin kanssatutkimuksen suhdetta demokratiaan – vapaisiin vaaleihin perustuvana poliittisena järjestelmänä ja kansalaisyhteiskunnan merkitystä korostavana arvoyhteisönä – on mahdollista jäsentää useasta näkökulmasta. Voidaan ajatella, että tutkimuksen demokratisoiminen kutsumalla mukaan joukko eri taustoista tulevia ihmisiä voi parhaimmillaan monipuolistaa ja syventää tietoa tutkittavasta asiasta. Tällainen demokratisoiminen voi tuoda esiin laajasti koettuja ongelmia ja näkökulmia, jotka muuten jäisivät tutkijoilta huomaamatta. Kansalaistieteellä ja kanssatutkimuksella saattaa olla merkitystä jopa demokratian puolustajana silloin, kun demokratian arvoja ja instituutioita vastaan hyökätään esimerkiksi sosiaalisen median alustoilla ja jopa fyysisesti. Edellä mainituissa *Avoim tiede ja tutkimus* -projektin suosituksissa todettiin, että kansalaistiede on paitsi menetelmä, myös arvo ja asenne. EU:n *Horizon Widera* -rahoitusohjelma viittaa samaan korostaessaan kansalaisten tiedelukutaidon kehittämistä sekä tieteen ja muun yhteiskunnan välisen suhteen tiivistämistä. Yhteiskunnallisia ongelmia halutaan ratkaista osallistamalla kansalaisia yhä laajemmin mukaan yhteisen tiedon tuottamiseen. Näin pyritään vastaamaan myös demokratian haasteisiin ja vahvistamaan demokraattisten järjestelmien legitimitettiin eli oikeutusta kansalaisten silmissä.

Toisaalta on syytä huomata, että kanssatutkimuksen tavoitteena ei ole vallitsevien demokraattisen osallistumisen ja päätöksenteon käytäntöjen kritiikitön pönkittäminen. Tutkimuksista tiedetään, että kansalaisten mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja demokraattiseen päätöksentekoon liittyy monenlaisia ongelmia ja syrjiviä käytäntöjä (esim. Oikeusministeriö 2020). Niitä nousee usein esiin ja niitä pohditaan kriittisesti myös kanssatutkimuksissa, mitä voidaan pitää yhtenä kanssatutkimuksen menetelmän ansioista. Kanssatutkimus on siten yksi keino tuoda laajempaan tietoisuuteen ihmisten arkikokemukseen perustuvaa yhteiskuntakritiikkiä, joka muutoin saattaisi jäädä vaietuksi ja hiljaiseksi tiedoksi.

Pohdittaessa kanssatutkimuksen merkitystä demokratian kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota keskusteluun yhteiskunnan polarisoitumisesta, sosiaalisen median kaikukammioista ja totuudenjälkeisestä (*post-truth*) politiikasta (esim. Lockie 2017; Harjuniemi 2021). Demokratia perustuu mielipiteiden moninaisuudelle ja erilaisten näkökulmien sovittelemiselle demokraattisten instituutioiden välityksellä. Demokratian kannalta on ongelmallista, jos yhteiskunta jakautuu erimielisiin ryhmiin, jotka eivät ole tekemisissä keskenään ja joiden väliltä puuttuu keskinäinen luottamus. Näin tapahtuu, kun sosiaalis-algoritmien logiikka synnyttää someen kaikukammioita eli kuplia, joissa vuoropuhelua käydään lähinnä samanmielisten kesken. Vuoropuhelun yksilöllisyys vähentää informaation monimuotoisuutta ja polarisoi edelleen kuplien välisiä suhteita. Samanmielisten kuplat tarjoavat hedelmällisiä alustoja valeutisten levittämiseksi ja siten ne voivat edistää totuudenjälkeistä politiikkaa. Kuten Tuija Saresma (2019) toteaa, tällainen

yhteiskunnan polarisoituminen ei ole uusi ilmiö, mutta kansallismielisen oikeistopopulismin nousu ja sosiaalisen median kaikukammiot ovat vauhdittaneet sitä.

Totuudenjälkeisellä politiikalla ja ajalla viitataan sellaiseen poliittiseen kulttuuriin ja viestintään, jossa vedotaan faktojen eli todeksi hyväksytyjen seikkojen ja argumenttien sijaan perustelemattomiin mielipiteisiin ja tunteisiin (esim. Harjuniemi 2021; Hyvönen 2020; Lockie 2017). Totuudenjälkeisestä politiikasta mainitaan usein esimerkkinä Yhdysvaltain entisen presidentin Donald Trumpin tyyli viestiä liioittelemalla, valehtelemalla ja syyllistämällä muita väärin uutisten (*fake news*) levittämistä. *The Washington Post* -lehden tekemän laskelman mukaan presidentti Trump esitti virkakautensa (2017–2020) aikana yli 30 000 väärää tai harhaanjohtavaa väitettä (Kessler, Rizzo & Kelly 2021). Tätä voidaan pitää suorastaan hämmästyttävänä saavutuksena. Vielä hämmästyttävämältä kuulostaa, että kyselyiden mukaan valtaosa Trumpin kannattajista uskoi hänen väitteitään ja suoranaisia valheitaan. Tätä voidaan selittää paitsi Trumpin tukijoiden arvoilla ja sosioekonomisella taustalla myös sosiaalisen median toimintalogiikalla. Aki Koivula kollegoineen (2019) toteavat, että sosiaaliset verkostot ja some-alustojen taustalla uutisvirtoja suodattavat algoritmit vaikuttavat merkittävästi sisältöön, jota kansalaiset kohtaavat verkossa. Lisäksi tiedetään, että ihmisillä on taipumus suosia sellaisia tietoja, jotka vahvistavat heidän olemassa olevia asenteitaan.

Monet tutkijat ovat huomauttaneet, että puhe totuudenjälkeisestä ajasta on osin harhaanjohtavaa, koska politiikassa on aina vedottu tunteisiin sekä valikoitu ja väritetty tosiasioita siten, että ne sopivat omaan ideologiaan. On myös muistutettu, että kautta aikojen on epäilty tiedettä, vastustettu yhteiskunnan eliittejä, harrastettu poliittista propagandaa ja levitetty salaliittoteorioita. Miksi siis faktoilla ja totuuksilla pelaaminen on noussut erityisen akuutiksi ongelmaksi juuri nyt? Vaikka tähän kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta, monissa analyyseissa viitataan eritoten internetin, sosiaalisen median ja kapitalistisen datatalouden tuomiin muutoksiin julkisen viestinnän rakenteissa (jonka sääntelyä on purettu) ja viestintäkulttuurissa (jonka perinteisten portinvartijoiden valta on jokseenkin kadonnut), jolloin ”kuka tahansa voi sanoa mitä tahansa” internetin lukemattomilla alustoilla (ks. esim. Harjuniemi 2021). Voidaan kuitenkin ajatella, että (epä)totuuksilla pelaamisella on rajansa, jonka toisella puolella ihmisten luottamus toisiinsa ja yhteiskuntaan alkaa rapautua ja yhteiskunnan tasapaino horjua. Sitä, missä kohtaa tuo raja tarkemmin ottaen kulkee, on vaikea osoittaa, mutta sitä on silti yritettävä pitää silmällä ja sen liudentumisiin reagoida.

Kollektiivisesti todeksi hyväksytyjä käsityksiä maailmasta tarvitaan, jotta ihmisten suhde toisiinsa ja yhteiskuntaan säilyisi realistisena ja ennakoitavana. Tämänhetkisiin globaaleihin haasteisiin viitaten uskonnonfilosofian tutkija Aku Visala (2017) esittää, että meidän pitäisi kyetä sitoutumaan jonkinlaisiin yhteisiin arvosidonnaisiin projekteihin, kuten esimerkiksi ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Tämä ei hänen mukaansa onnistu ilman jaettuja faktoja ja yhteistä tiedontuotantoa. Myös monissa filosofisissa suuntauksissa ajatellaan, että tieto on hyvän elämän edellytys. Nettiartikkelissaan Visala (emt.) kirjoittaa:

Antiikin filosofit eivät tavoitelleet tietoa vain huvikseen. Tietoa pidettiin nimittäin viisaan ja onnellisen elämän edellytyksenä. Kun ihminen on mielipiteiden, tunteidensa ja harha-

kuviensa vallassa, hän ei kykene elämään oikein eikä olemaan onnellinen. Tavoitellessaan totuutta ja pyrkiessään elämään sen mukaan filosofi puolestaan tavoittaa myös onnen.

Kun ottaa huomioon, millaisia seurauksia somessa leviävällä vihapuheella ja häirinnällä on ihmisten hyvinvoinnille ja yhteiskunnalliselle ilmapiirille (yhteenvetona ks. esim. Vepsä 2021), filosofien ajatukset totuudesta hyvän elämän lähteenä kuulostavat houkuttavilta, vaikkakin kieltämättä kovin yksinkertaistetuilta.

Tunnettu politiikan teoreetikko Hannah Arendt (1971; Peters 2015) on todennut, että tosi-seikat eivät itsessään riitä vakuuttamaan ihmisiä ja ylläpitämään yhteisesti jaettua ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. Arendtia voidaan tulkita siten, että totuudeksi hyväksytyt yleiset uskomukset, olivatpa ne tieteellisesti todistettuja seikkoja tai jotakin muuta, tarvitsevat tuekseen kertomuksia, jotka tekevät niistä aistittavia ja ihmisen ja yhteisön elämän kannalta merkityksellisiä (ks. Salami 2020). Jaetut kertomukset synnyttävät yhteisiä kokemuksia (myös tunnekokemuksia), keskinäistä luottamusta sosiaalista pääomaa kohtaan ja sitä kautta oikeutuksen yhteisöä hallitsevalle poliittiselle järjestelmälle. Näin tietäminen ja tunteet nivoutuvat ihmisen maailmankokemuksessa kiinteästi yhteen, kuten jo tämän teoksen *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luvussa on esitetty (ks. myös Ahmed & Halttunen-Riikonen 2018). Nykyajassa ongelmana kuitenkin on, että todellisuutta selittäviä vaihtoehtoisia kertomuksia on jo liikaakin. Toisaalta myöskään tieteen piirissä ei ole olemassa yhtä ainoaa totuutta, vaan erilaiset totena pidetyt uskomukset elävät yhtä aikaa, ja ne ovat jatkuvan keskustelun ja kiistelyn kohteena. Kuten Antti Hautamäki (2019, 55) ironisesti huomauttaa: ”Onko sitten ihme, että ihmiset kysyvät, mistä voi tietää mikä on totta.”

Demokratian näkökulmasta on hyödyksi, että yhä useammat ihmiset kiinnostuvat tieteestä ja saavat mahdollisuuden tutustua omakohtaisesti siihen, miten tutkimusta tehdään ja tieteellistä tietoa tuotetaan. Tällöin tieteen mystifiointi, epäluottamus tutkimustietoa kohtaan, ihmisten mieliä kuohuttavat somen ”paskamyrskyt” (Han 2017) ja muut totuuksilla pelaavat trendit kenties menettäisivät jalansijaa. Kun kansalaiset osallistuvat tutkimuksellisen tiedon tuottamiseen, he näkevät, miten oma panos asettuu osaksi laajempaa tiedollista kokonaisuutta. Tutkimukseen osallistumisen voidaan ajatella kehittävän (ainakin jossakin määrin ja joksikin aikaa) osallistujien lähde- ja mediakriittisyyttä ja tiedelukutaitoa. Tällä saattaa olla merkitystä myös sille, miten kansalaiset suhtautuvat tieteeseen ja yhteiskuntaan yleisemmin.

Michael Peters (2017) nostaa esiin tärkeän koulutukseen liittyvän seikan. Hänen mukaansa totuuden jälkeisessä ajassa faktojen merkitys ei rajaudu pelkästään politiikkaan tai tieteeseen, vaan siitä on tullut myös polttava koulutuksellinen kysymys. Peters arvioi, että koulutuspolitiikka on nykyisin vahvasti valtion hallinnoimaa ja sidottu talouden ja työmarkkinoiden vaatimuksiin, mikä kaventaa sekä opettajien pedagogista autonomiaa että nuorten mahdollisuuksia kehittyä kriittisesti ajatteleviksi kansalaisiksi. Hänen kritiikkinsä kohdistuu erityisesti siihen, että jos koulutus rinnastetaan lähes yksinomaan ammatilliseen koulutukseen eikä nuorille opeteta demokraattisen osallistumisen tietoja ja taitoja, populistiset poliitikot ja esimerkiksi rasismiin nojaavat puolueet saattavat entisestään kasvattaa suosiotaan. Peters esittää, että tarvitsemme keinoja taistella ”valehtelemalla hallitsemista” vastaan. Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen kaltaiset osallistavat tutkimusmenetelmät voivat olla yksi tällainen keino, demokratian moninaisuutta puolustava ritari (vrt. Kestilä-Kekkonen & Schoultz 2020).

Millaista osallistumista?

Kanssatutkimuksen luonnetta osallistavana menetelmänä voidaan lähestyä vertaamalla sitä Sherry R. Arnsteinin (1969) paljon siteerattuun kansalaisosallistumisen askelmamalliin (Kuvio 5).

Kuvio 5. Kansalaisosallistumisen askelmat.

Arnsteinin malli on tarkoitettu kriittiseksi välineeksi, jolla voidaan kuvata ja arvioida kansalaisten mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Mallissa on kahdeksan askelmaa: 1. manipulaatio, 2. terapia, 3. tiedottaminen, 4. konsultointi, 5. yhteissuunnittelu tai neuvojen antaminen, 6. neuvottelukumppanuus, 7. osittain jaettu valta ja 8. valta asukkailla tai kansalaisvalvonta. Mitä ylemmäksi osallistuja askelmilla nousee, sitä enemmän valtaa hänellä on päätöksentekoon. Alimmilla askelmilla kansalaisten osallistuminen on näennäistä tai paremminkin ei-osallistumista ja seuraavilla askelmilla muodon vuoksi osallistumista (tokenismi), jolloin kansalaisia kuunnellaan, mutta heillä ei ole päätöksentekovaltaa. Ylimmillä askelmilla

kansalaiset jakavat päätöksentekovallan poliittisten päättäjien kanssa, tai he päättävät sovitusta asioita itsenäisesti (*citizen power*).

Arnsteinin askelmille sovitettuna kanssatutkimuksen osallistuminen sijoittuu askelmille 5–7 (osittain jaettu valta tarkoittaa kanssatutkimuksessa pyrkimystä yhdessä jaettuun valtaan; ks. *Kanssatutkimus ja valta* -luku). Mallin kahdeksas askel jää valtaosin kanssatutkimuksen ulkopuolelle. Kanssatutkijat eivät yleensä tee tutkimusta yksin ja itsenäisesti, vaan tutkimus toteutetaan ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhteistyönä. Joskus raja on kuitenkin häilyvä ja roolit voivat sekoittua. Esimerkiksi kansainvälisissä terveyden alan kanssatutkimuksissa akateemisesti koulutetut potilaat voivat hakea rahoitusta ja toteuttaa omia projektejaan itsenäisesti, mutta kuitenkin linkittyneenä johonkin yliopiston tutkimusohjelmaan.

Kanssatutkimuksesta käydyssä keskustelussa on ajoittain virinnyt pohdintaa siitä, milloin kanssatutkijasta tulee ammattitutkija, ja mitä tämä merkitsee tutkimuksen valtasuhteiden näkökulmasta. Esimerkiksi terveysalan tutkimushankkeista tunnetaan esimerkkejä, joissa potilas-kanssatutkijoista on koulutuksen ja kokemuksen myötä kehittynyt ammattitutkijoita, jotka ovat etääntyneet muiden kanssatutkijoiden kokemuksista niin, etteivät nämä enää koe ”ammattimaisten kanssatutkijoiden” kykenevän edustamaan heitä. (DeCamp, Brewer & Dukhanin 2021.) Myös inklusiivisen tutkimuksen kentällä, esimerkiksi vammaistutkimuksessa, kanssatutkijat ovat ajoittain synnyttäneet omia tutkimusyhteisöjään, joissa he tekevät tutkimusta itsenäisesti, omin voimin (esim. Liddiard ym. 2018). Esimerkkinä tällaisesta voidaan mainita Irlannissa toimiva Inklusiivisen tutkimuksen verkosto IRN, jossa verkoston johtajuus on siirtynyt kehitysvammaisille aktivisteille (García Iriarte ym. 2021). Verkoston toimintaan ja toimintatapoihin palataan myös teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa sekä kirjan lopuksi.

Briitta Koskiahon (2019) jäsentää kansalaistieteeseen (käyttäen termiä kansalaistutkimus) osallistumisen astetta ja vaikuttavuutta askelmamallia vastaavalla tavalla omalla kolmiportaisella skaalallaan. Kansalaiset voivat ensinnäkin työskennellä ammattitutkijoiden rinnalla aineiston keräämisestä tulosten analysointiin ja johtopäätösten tekemiseen saakka. Toinen vaihtoehto on, että kansalaiset esittävät kysymyksiä ja johdattelevat tutkijat omasta näkökulmastaan ”oikealle tielle”. Tällöin he ovat aktiivisia osallistujia, mutta heidän panoksensa on enemmän neuvontaa kuin tutkimusta. Kolmannessa vaihtoehdossa kansalaiset toimivat tutkimusprosessiin nähden ulkopuolisina vaikuttajina, jolloin he saattavat kommentoida vaikkapa tutkimuskysymyksiä ja aineistonhankintaa. Koskiahon jaottelussa varsinaiseksi kanssatutkimukseksi voidaan tämän kirjan ymmärryksen mukaisesti hyväksyä vain ensimmäinen vaihtoehto, tutkimuksen tekeminen rinnakkain ammattitutkijoiden kanssa.

Jotta kanssatutkijoiden osallistuminen ja vaikuttaminen tutkimukseen olisi mahdollisimman tasa-arvoista, tulee tutkijoiden kiinnittää huomiota osallistumisen motivoimiseen. Koskiahon (emt.) huomauttaa, että kanssatutkijoiden mukana pysymiseen vaikuttaa suuresti, miten heidän kanssaan kommunikoidaan ja miten heihin pidetään yhteyttä. Yhteydenpidon on oltava tiivistä, jotta osallisten mielenkiinto ei herpaannu. Tämä ei ole aina helppoa ja vaatii tutkijalta sitoutumista ryhmän vetämiseen. Tutkijoiden ja kanssatutkijoiden välinen luottamus rakentuu yhdessä ollen ja keskustellen. Luottamuksen perusta on ryhmän yhteisöllisyydessä ja mielekkääksi koettussa yhteisessä tekemisessä, josta syntyy myönteisiä kokemuksia. Hyvin toimiva tutkimusryhmä toteuttaa dialogista, elävää ja tilanteista tutkimusetiikkaa, joka ammentaa empatiasta, huolen-

pidosta ja myötätunnosta (ks. *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luku). Moniäänisen tutkimusryhmän toimintaedellytyksenä on turvallinen ilmapiiri ja hyvä yhteishenki, jotka tukevat toiminnallisuutta ja ryhmän jäsenten luovuuden toteuttamista. Luottamuksen vallitessa ryhmän jäsenet uskaltavat ilmaista ajatuksiaan ja olla oma itsensä. (Veisikansa 1988, 30–62.)

Kanssatutkimuksen projekteissamme olemme liikkuneet Arnsteinin (1969) mallin ylimmillä askelmilla tai ainakin pyrkinet siihen. Pakolaistaustaisten nuorten kanssa toteutetussa kanssatutkimuksessa (Honkatukia, Rättilä & Rinne 2021) rakensimme osallistumisen käytäntöjä alusta lähtien mahdollisimman tasa-arvoisiksi ja yhteisöllisiksi. Aina tämä ei silti onnistunut niin hyvin kuin toivoimme. Aluksi tutustuimme toisiimme, hengailimme ja kahvitelimme yhdessä. Keskustelimme kaikenlaisista asioista, nuorten kuulumisista, elämästä Suomessa, tutkimuksen tavoitteista ja myös omasta itsestämme ja tutkijan ammatistamme, kun ryhmän nuoret siitä kyselivät. Myöhemmin, kun olimme jo tulleet tutuiksi, perustimme yhteisen tutkimusryhmän, joka oli avoin kaikille kyseisessä nuorisotilassa käyville täysi-ikäisille nuorille. Tutkimusta koskevat päätökset tehtiin tässä tutkimusryhmässä, mutta käytännön syistä tutkijat fasilitoivat ryhmän kokouksia. Tutkimusryhmään aluksi ilmoittautuneista nuorista vain osa jatkoi prosessin loppuun saakka, ja yhteiskirjoittamiseen osallistui vain muutamia nuoria.

Prosessin kuluessa huomasimme eroja siinä, miten kanssatutkijat kokivat oman osallistumisensa. Kohtasimme niin hämmennystä (”keitä noi tyypit on ja miksi ne hengaa täällä”, kuten ohjaajat kertoivat nuorten kommentoineen meidän tutkijoiden läsnäoloa), kohteliasta kiinnostusta, innostusta ja vilkasta keskustelua tutkimuksen aiheista kuin ajoittaista väsymystä, väistelyä ja tutkimusyhteistyöstä kieltäytymistä. Meistä oli hyvä asia, että kanssatutkijoiksi kutsumamme nuoret päättivät itse vapaasti omasta osallistumisestaan, mutta kieltämättä olimme välillä väsyneitä ja pohdimme tutkijoiden kesken ”tuleeko tästä tutkimuksesta koskaan mitään”. Valtaosin olimme kuitenkin kanssatutkimusprosessista inspiroituneita ja heittäydyimme tutkimusyhteistyöhön täydellä tarmolla, mikä herätti energistä vastakaikua myös tutkimusryhmän nuorissa.

Osallistumiskokemusten eroista huolimatta päädyimme ajattelemaan, että kaikkien ja kaikenlainen osallistuminen on arvokasta, ja kiitimme kanssatutkijanuoria usein heidän panoksestaan yhteiseen tutkimukseemme. Olimme kiitollisia, että saimme tehdä tutkijanurallamme jotakin näin poikkeuksellista nuorten ja heidän ohjaajiensa kanssa. Ohjaajilta olemme saaneet kuulla, että tutkimusyhteistyöstämme puhuttiin vielä pitkään sen jälkeen, kun aktiivinen yhteistyövaihe oli jo päättynyt. Yhteistyö oli lopulta koettu jopa yllättävän merkitykselliseksi. Nuoret tunsivat itsensä hyväksytyiksi ja arvostetuiksi ja kokivat päässeensä tutkimusyhteistyön kautta vaikuttamaan ’oikeisiin asioihin’ eli tutkimukseen ja julkiseen keskusteluun pakolaisnuorten työllistymismahdollisuuksista Suomessa.

Kanadassa potilaiden osallistuminen terveysalan tutkimuksiin tasavertaisina kumppaneina ammattitutkijoiden rinnalla on kansallisen tason strateginen prioriteetti, jota tuetaan rahallisesti kaikissa provinseissa nimellä potilaslähtöinen tutkimus (*Patient Oriented Research*). Tutkimuksessa, jossa selvitimme potilaskumppaneiden kokemuksia tutkimusyhteistyöstä ammattitutkijoiden kanssa, muodostimme aluksi neuvoa antavan ryhmän, johon kutsuttiin mukaan potilaita, joilla oli aiempaa kokemusta kanssatutkimusprojekteista. Pyysimme heiltä opastusta siihen, miten voisimme parhaiten tutkia ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisiä suhteita. Tämän

jälkeen kutsuimme ryhmän jäsenet mukaan tutkimuksen eri vaiheisiin tutkimussuunnitelman kirjoittamisesta aina aineiston hankintaan, analyysiin, kirjoittamiseen ja tulosten julkistamiseen. Jokainen vaihe suunniteltiin ja toteutettiin yhdessä. Kanssatutkijat saivat itse päättää, miten aktiivisia he olivat tutkimuksen eri kohdissa. Kanssatutkijamme halusivat muun muassa oppia lisää merkitysten analyysistä, joten järjestimme heille aiheesta kaksi työpajaa. Ensimmäinen työpaja oli niin onnistunut, että kanssatutkijat kutsuivat vetäjät pitämään saman työpajan uudelleen alueelliselle kanssatutkijoiden verkostolle. Tällaisista onnistumisista huolimatta yhteistyössä ei aina vältytty jännitteiltä ja ajoittaiselta väsymiseltä, mikä on muutoinkin tavallista tiimityössä ja kollektiivisessa päätöksenteossa. Avoin viestintä ja huomion kiinnittäminen kanssatutkijoiden asiantuntemukseen toimivat kuitenkin niin hyvin, että kanssatutkijakumppaneidemme kiinnostus säilyi uusiinkin yhteistyöprojekteihin.

Kuten edellisistä esimerkeistä käy ilmi, kanssatutkijoiden osallistuminen tutkimukseen voi näyttää ja kuulostaa monenlaiselta, mikä on ammattitutkijan näkökulmasta sekä kiinnostavaa että hämmentävää. Osallistujien kiinnostuksesta ja resursseista, kuten käytettävissä olevasta ajasta, riippuen se voi olla pitkäaikaista ja laajaa, jolloin kanssatutkijat saattavat osallistua tutkimusprosessiin ja vaikuttavat sen vaiheisiin alusta loppuun. Osallistuminen voi olla myös harvempaa ja hiljaisempaa. Omissa prosesseissamme olemme joutuneet pohtimaan esimerkiksi sitä, miten hiljaisuutta pitäisi tulkita. Onko prosessi epäonnistunut, jos jotkut osallisista jäävät siinä äänettömiksi tai vetäytyvät kokonaan pois? Olemme päätyneet ajattelemaan, että demokraattisessa kanssatutkimuksessa erilaiset tavat osallistua tutkimukseen ovat aina hyväksyttäviä.

Osallistuminen on kanssatutkijoille vapaaehtoista eivätkä ammattitutkijat voi etukäteen tai yksipuolisesti päättää, kuinka aktiivista tai äänekkästä osallistumisen pitäisi olla. Ammattitutkijoina velvollisuutemme on kuitenkin pysähtyä pohtimaan kieltäytymisten ja poisjäämisten taustalla olevia syitä ja sitä, mitä opittavaa meillä voi olla niistä. Osallistumiseen saattaa liittyä esimerkiksi vastakkainasettelua, jos osallisten näkemykset tutkittavasta asiasta tai tutkimusprosessin edistämisestä poikkeavat toisistaan huomattavasti (ks. Rättilä ym. 2021, 52–54). Osallistumisen tapaa voivat niin ikään ohjata sellaiset valtasuhteiden dynamiikat, joista osalliset eivät aina ole tietoisia (ks. *Kanssatutkimus ja valta* -luku). Aiemmin mainitussa pakolaisnuorten kanssa toteutetussa tutkimuksessa refleksiivisyys ja keskustelut tutkimusosallisuudesta ammattitutkijoiden kesken sekä yhdessä kanssatutkijoiden ja muiden tutkimuskumppaneiden kanssa tuottivat meille tärkeää tietoa tutkimuksen onnistumisesta ja haasteista ja tarjosivat oppimiskokemuksia meistä itsestämme tutkimuksen vastuullisina tekijöinä.

Kuka hyöttyy tutkimuksesta ja miten?

Tieteen tekemisessä noudatetaan yleisesti periaatetta, että tutkimukseen osallistuville ei makseta tutkimustiedon tuottamisesta (Head 2009), vaikka esimerkiksi osallistujien matkoja ja ansionmenetyksiä voidaan korvata tietyiltä osin. Kanssatutkimuksessa osallistujien antaman työpanoksen huomiointi on kuitenkin erityisen tärkeää, vaikka sitä onkin joskus hankalaa sovittaa yhteen vakiintuneiden tutkimuskäytäntöjen ja tutkimusetiikan normatiivisten vaatimusten kanssa. Terveiden alalla kanssatutkijoille myönnettävät korvaukset, varsinkin niiden puute, ovat joskus kirvoittaneet kanssatutkijoina toimivia potilaita julkaisemaan aiheesta omia kriittisiä näkemyksiään (esim. Richards ym. 2018).

Omissa projekteissamme olemme huomanneet, kuinka tärkeä merkitys takaisin antamisella ja erilaisilla huomioinnin tavoilla on osallistujille. Yhteisissä tutkimuskokouksissa olemme esimerkiksi tarjonneet osallistujille kahvia, teetä, virvokkeita ja kunnon syötävää, mikä on osoittautunut tärkeäksi tavaksi rakentaa luottamusta tutkijoiden ja kanssatutkijoiden välillä (Luhtakallio & Mustranta 2017; Rättilä & Honkatukia 2021). Olemme myös maksaneet haastatteluja tehneille kanssatutkijoille pieniä palkkioita. Joissakin tutkimushankkeissa kanssatutkijoita on palkattu mukaan osa-aikaisina tai freelancer-pohjaisina työntekijöinä. Tällainen osallistumisen vastikkeellisuus on havaittu tärkeäksi etenkin pienituloisille, työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyysturvan varassa eläville osallistujille. Se on heidän tutkimustyölle antamansa ajan ja asiantuntemuksen arvostamista ja siinä mielessä tärkeää vastavuoroisuuden rakentamista. Toisaalta takaisin antaminen voi olla aineellisen palkitsemisen lisäksi tai sijasta myös aineetonta. Olemme jakaneet kanssatutkijoille asiantuntemustamme myös muissa kuin tutkimukseen liittyvissä asioissa ja esimerkiksi rohkaisseet heitä eteenpäin omilla koulutus- ja urapoluillaan, silloin kun siihen on tarjoutunut mahdollisuuksia tutkimusprosessin ohessa.

Ristiriita normatiivisen tutkimusetiikan ja kanssatutkimuksen välillä saattaa tulla vastaan esimerkiksi kansainvälisessä tutkimusyhteistyössä, jossa eettiset periaatteet eri maiden välillä vaihtelevat. Kanadassa, jossa kanssatutkimuksella on pidemmät perinteet kuin Suomessa, osallistumisesta palkitaan usein pienellä lahjakortilla ja työn määrän mukaan myös rahapalkkiolla. Omassa tutkimuksessamme päädyimme siihen, että ne kanssatutkijat, jotka osallistuivat tutkimuksen useisiin vaiheisiin, saivat asiantuntijatyöstä verotettavan rahallisen palkkion. Osa kanssatutkijoista osallistui vain yhteen tutkimusvaiheeseen, ja he olisivat paikallisen käytännön mukaan saaneet korvaukseksi 25 Kanadan dollarin arvoisen lahjakortin. Suomalaisen kotiyliopistomme ohjeistuksen mukaan lahjakortteja ei voitu kuitenkaan käyttää verotuksellisista syistä. Arvostusta osoittavan palkitsemisen puute oli vaikea asia, jota jouduimme käymään läpi kanssatutkijoidemme kanssa.

Osallistumisen ja vaikuttamisen hyötyjen jakautuminen ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden kesken on usein epätasa-arvoista myös siitä näkökulmasta, että heidän kontribuutionsa ei aina tule tutkimusjulkaisuissa riittävästi esiin. Vaikka tavoitteena on, että tietoa tuotetaan yhdessä ja että kaikki hyötyvät siitä, käytännössä tutkimusaineistot jäävät ammattitutkijoiden haltuun (muun muassa siksi, että aineistoja on säilytettävä turvallisesti). He myös hyötyvät eniten julkaisumeriiteistä. Toisaalta riippuu myös kanssatutkijoista, missä määrin heidän kontribuutionsa tutkimukseen tuodaan julkisesti esiin. (Koskiahho 2019.) Vaikka me ammattitutkijat olisimme

halunneet nimetä kanssatutkijat julkaisuissamme, olemme joskus päätyneet siihen, että nimet tai kuvat jätetään julkaisuista pois. Tämä on johtunut eettisistä syistä, muun muassa yksityisyyden suojaa turvataksemme ja välttääksemme riskin vahingon aiheuttamisesta kanssatutkijoille. Nämä eivät ole kuitenkaan olleet helppoja päätöksiä.

Joskus on myös käynyt niin, että kanssatutkija on mainittu tutkimusjulkaisussa ilman hänen suostumustaan tai niin, että hän ei ole edes tiennyt asiasta. Kanadalainen kanssatutkijamme kommentoi² harmitustaan nimensä päättämisestä aiemman yhteistyöprojektin julkaisuun seuraavasti:

Minuun otettiin yhteyttä: ”Tarvitsemme alkuperäiskansan edustajan komiteaamme tekemään sitä ja tätä.” Minä vastasin: ”Tietysti, sovitan osallistumisen omiin aikatauluihini.” Sitten kävikin ilmi, että nimeni on laitettu projektin julkaisuun, vaikka ammattitutkijat eivät koskaan puhuneet tästä minulle tästä mitään. Olin kauhuissani. Sitten eräs ammattitutkija lähestyi minua lääketieteellisessä konferenssissa sanoen: ”Oi, teit hienoa työtä siinä paperissa.” Minä ihmettelin ”missä paperissa?” Ja hän sanoi, ”Itse asiassa minulla on täällä kopio siitä, koska paperin muut kirjoittajat ovat tässä konferenssissa.” Vilkaisin nopeasti paperia, jonka kirjoittamisessa olin oletettavasti ollut mukana... isot lihavoidut kirjaimet, tiedäthän, ”tämän aboriginaalipotilaan ohjauksessa”... Myöhemmin sanoin julkaisun kirjoittaneelle ammattitutkijalle: ”Peruutat tämän, koska minulla ei ole ollut mitään tekemistä tämän kanssa. Et koskaan puhunut minulle tästä mitään. Puhuit minulle vain kerran, kun kysyit suostumustani olla mukana projektissasi, mutta en kuitenkaan ollut koskaan mukana oikeasti.”

Kanssatutkijoiden rooli saattaa niin ikään jäädä vähäiseksi aineistoja analysoitaessa. Joskus tämä voi johtua siitä, että kanssatutkijoilla ei ole kiinnostusta, resursseja tai oman arvionsa mukaan riittävästi osaamista osallistua analyysivaiheeseen. Toisaalta taustalla voivat olla myös institutionaaliin tutkimusresursseihin liittyvät rajoitukset, kuten se, että nykyiset analyysiohjelmat (kuten ATLAS.ti) eivät juurikaan tue yhdessä tehtävää analysointia. Ohjelmistot on lisensoitu vain yliopistotyöntekijöiden käyttöön, eivätkä ne mahdollista monen toimijan yhtäaikaista työskentelyä. Erilaisia konkreettisia ratkaisuja tehdä analyysia ja julkaista yhdessä esitellään tämän teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa.

Myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kriittisyys, joka usein kyseenalaistaa ja problematisoi arkiajattelussa itsestään selvinä pidettyjä asioita, voi osoittautua ongelmalliseksi, kun tutkimusaineistoa tulkitaan ja siitä kirjoitetaan yhdessä kanssatutkijoiden kanssa. Törmäsimme tähän ongelmaan tutkiessamme pakolaistaustaisten nuorten miesten kanssa sitä, miksi ulkomaalaistaustaisten ihmisten on niin vaikeaa saada Suomesta töitä (Mohamed 2019; Honkatukia & Rättilä 2021). Nuoret toivat painokkaasti esiin pakolaisten omaa vastuuta työllistymisestä. Heidän mukaansa suomalaisessa yhteiskunnassa on oltava sinnikäs, hankittava kielitaito, ymmärrettävä suomalaisten pakolaisiin kohdistamia epäluuloja ja niin edelleen. Jouduimme hankalaan välikäteen kollegoidemme kriittisten kommenttien edessä julkaistuumme kanssatutkijoidemme kanssa aihetta käsittelevän blogitekstin. Olemmeko me todella itse tutkijoina sitä mieltä, että vastuu

---

2 Päivi Eriksson on kääntänyt esimerkkeinä käyttämämme lainaukset englannista suomeksi siten, että kanssatutkijan sanoma tulee ymmärretyksi.

työllistymisestä rasistisessa yhteiskunnassa on nuorilla itsellään? Emme ole, mutta tutkimuseettisesti ei ollut yksinkertaista antaa kanssatutkijollemme sellaista vaikutelmaa, että he olisivat omassa tulkinnassaan jotenkin väärässä ja me oikeassa. Tuossa tilanteessa emme löytäneet hyvää ja eettisesti kestävävä tapaa keskustella pakolaistaustaisten kanssatutkijoiden kanssa suomalaisen yhteiskunnan rasismista ja syrjivistä käytännöistä siten, että keskustelu olisi lieventänyt heidän käsitystään yksittäisen ihmisen omasta vastuusta työllistyä ja pärjätä yhteiskunnassa.

Miltä tutkimusosallisuus tuntuu?

Kanssatutkimuksen ja muiden osallistavien tutkimusmenetelmien tieteellistä merkitystä arvioidaan yleensä tiedollisin kriteerein. Juuri episteemisiin kysymyksiin kohdistuu myös kanssatutkimukselle ominainen tutkijan vahva refleksiivisyys eli tutkijan oman tietämisensä ehtojen pohtiminen. Kanssatutkimusta perustellaan yleensä sillä – kuten tässäkin teoksessa tehdään – että ottamalla ihmisiä mukaan tutkimukseen heidän elämästään ja kokemuksistaan saadaan moninäkökulmaisempaa ja laadullisesti syvempää tietoa kuin muuten olisi mahdollista. Tätä on kuitenkin hankalaa todistaa. Esimerkiksi Marks ym. (2018; ks. myös Oliver, Kothari & Mays 2019) huomauttavat, että tiedämme toistaiseksi vain vähän siitä, mitä eroja kanssatutkimuksen ja perinteisen akateemisen tutkimuksen tuloksilla tässä mielessä on.

Episteemiset kriteerit eivät silti ole ainoita, joilla kanssatutkimusta on mahdollista arvioida. Kanssatutkimusta ja sen vaikuttavuutta voidaan lähestyä myös usein sivuutetusta näkökulmasta, miten osalliset kokevat tutkimukseen osallistumisensa ja merkityksellistävät sitä. Tämä on harmittava katvekohta. Lähestymistapa kun nojaa ajatukseen siitä, että kanssatutkijoiden kokemuksellinen, aistivoimainen tieto on tärkeä osa tiedon yhteisluomista ja että se syventää tutkimuksellista ymmärrystä heidän elämästään ja asemastaan yhteiskunnassa. Näin ollen on tärkeä pureutua myös kysymyksiin osallistumisen kokemuksista ja merkityksistä.

Sillä, miltä tutkimukseen osallistuminen tuntuu, on monenlaista merkitystä. Myönteisten kokemusten voidaan ajatella lisäävän osallistumisen motivaatiota sekä omaa ja tutkimusryhmän hyvinvointia. Osallistujan 'fiilikset' saattavat vaikuttaa myös siihen, miten hän hahmottaa tutkimuksen merkityksen ja jopa tutkimustiedon luotettavuuden. Osallistumiskokemukset ovat tärkeä kysymys myös demokratian näkökulmasta. Kuten tässä teoksessa ja luvussa on tuotu esiin, kanssatutkimus nojaa demokratian ideaaleihin kaikkien kuuntelemisesta ja tasa-arvoisesta mahdollisuudesta osallistua tutkimusta koskevaan päätöksentekoon. Kun tutkimuksen tuloksia ja tutkimusprosessin onnistumista arvioidaan, sillä on merkitystä, kuinka hyvin ideaalien koetaan toteutuvan käytännössä. Tieteen demokratisoimista yhteiskunnassa on vaikeaa viedä eteenpäin, jos kansalaisten kokemukset tutkimusprosesseihin osallistumisesta eivät ole myönteisiä ja vaikuttavia.

Tässä mielessä kanssatutkimuksen käytännön toteutukset ja raportoinnit jättävät vielä paljon toivomisen varaa. Kun tutkijoiden huomio kiinnittyy tiedollisiin kysymyksiin, saattaa jäädä kysymättä ja reflektoimatta, miten tutkimukseen osallistuminen koetaan. Omissa kanssatutkimuksissamme olemme pyrkineet toimimaan toisin. Olemme olleet kiinnostuneita osallisten osallistumiskokemuksista, reflektoineet niitä sekä tutkijoiden kesken että yhdessä tutkimus-

kumppaneiden kanssa ja tuoneet niitä esiin tutkimusjulkaisuissamme (Honkatukia, Rättilä & Rinne 2021; Rättilä ym. 2021; Mubeen & Tokola 2021). Ajattelemme, että kanssatutkimukseen kuuluvaa vahvaa refleksiivisyyttä tarvitaan paitsi episteemisten lähtökohtien tarkastelussa, myös sen havainnoimisessa ja pohtimisessa, miten tutkimusosallisuus yleensä koetaan ja miten tutkimusprosessissa virinneet reaktiot ja tunteet vaikuttavat prosessissa tuotettuun tietoon. Tässä meitä ovat inspiroineet tämän teoksen luvuissa *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* ja *Kanssatutkimus ja valta* esitellyt, feministisestä tietoteoriasta ja ihmistieteiden affektiivisesta käänteestä ammentavat ajatukset (kokemus)tiedon, tunteiden ja toiminnan yhteenkietoutumisesta. Näin ajatellen myös tunteet sisältävät tietoa, ja toisinpäin, tieto voidaan ymmärtää tunteisiin perustuvana, aistivoimaisena ja ihmisen toimintamahdollisuuksia määrittävänä kokemuksena, vaikka sitä ei ole aina helppo sanoittaa ääneen.

Omien havaintojemme mukaan kanssatutkimukseen osallistuminen on ollut osallisille, niin ammatti- kuin kanssatutkijoille, pääosin hyvä ja paljon myönteisiä tunteita tuottanut kokemus. Joillekin kanssatutkijoille tutkimusosallisuus on merkinnyt jopa käänteentekevää elämänmuutosta, kun he ovat tutkimusyhteistyön innoittamana esimerkiksi hakeutuneet opiskelemaan tai löytäneet arkeaan helpottavaa vertaistukea (esim. Hoppania & Vilkkio 2020; Hoppania, Vilkkio & Topo 2021). Samantyyppisiä havaintoja on aiemmin tehty myös demokratiatutkimuksen piirissä. Tutkimuksista tiedetään, että kansalaiset yleensä arvostavat mahdollisuutta osallistua keskusteluun ja asioiden valmisteluun ja että osallistuminen tuottaa monille hyvää oloa, etenkin, jos se koetaan vaikuttavaksi (esim. Raisio & Vartiainen 2011). Arendt (1963) on todennut kanssatutkimuksen näkökulmasta kiinnostavasti, että osallistuminen yhteisistä asioista päättämiseen luo julkista onnellisuutta. Vaikka Arendtin ajatus on osin yhteiskuntamoraalinen ja tarkoitettu puolustamaan demokratiaa, hän tuntui myös aidosti uskovan, että julkinen keskustelu ja yhdessä toimiminen tuottavat kansalaisille sellaista onnea, jolle ei löydy vastinetta yksityisen elämän piiristä (Roodt 2014).

Vastaavanlainen ajatus on tuttu niin ikään vapaaehtois- ja järjestötoiminnasta, onnellisuuden tutkimuksista sekä kestävää hyvinvointia koskevasta ajattelusta (Helne & Hirvilampi 2021). Vapaaehtoistoimintaan osallistuvat ihmiset kertovat usein, että yhdessä toimiminen ja mahdollisuus auttaa muita lisäävät heidän omaa onnellisuuttaan. Sosiaalipolitiikan tutkija Ian Gough (esim. 2017) on puolestaan esittänyt, että osallistuminen oman yhteisön asioista päättämiseen kuuluu ihmisen perustarpeisiin, jolloin osallistuminen on tärkeä osa ihmisen hyvinvointia. Samantyyppisiä ilon, onnellisuuden ja merkityksellisyyden tunteita on mahdollista kokea myös tutkimukseen osallistumisen yhteydessä.

Omissa tutkimuksissamme olemme huomanneet, että kanssatutkijat kokevat tutkimusosuutensa hyväksi erityisesti silloin, kun he kokevat tulevansa tutkimusryhmän keskuudessa nähdyiksi, kuulluiksi ja vakavasti otetuiksi (Rättilä & Honkatukia 2021). Hyvä osallisuuden kokemus voi pitää sisällään ilon, mutta myös surun tunteita. Tämä tuli ilmi esimerkiksi tutkimuksessa, jossa keräsimme pakolaistaustaisten nuorten miesten elämäntarinoita erilaisin taideperustaisin menetelmin. Osana tutkimusta pyysimme tarinateatterin (*Playback Theatre*) vierailulle esittämään (*play back*) nuorille heidän kertomiaan tarinoita. Näyttelijöiden esitykset herättivät yleisössä vahvoja tunnereaktioita:

Tarinoiden näkeminen tarinateatterin näyttelijöiden improvisoimina herätti niin nuorissa kuin tutkijoissa ja ohjaajissa monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Esimerkiksi kertomukset kotoa ja kotimaasta lähtemisestä ja äidin taakse jättämisestä nostivat monille tunteet pintaan ja saivat meidät pyyhkimään silmiämme. Kertomus, jossa nuori makaa masentuneena kotona mutta tuntee vointinsa paremmaksi päästessään Valomoon [pakolaisnuorten parissa toimivan kansalaisjärjestön tarjoamaan valmennusohjelmaan], herätti samaan aikaan surun ja ilon tunteita. Tarina palohälyttimestä ja kengästä (--) puolestaan nauratti ja jäi varmasti jokaisen mieleen. (Rättilä ym. 2021, 49)

Palohälytintarina viittaa erään nuoren miehen kertomukseen siitä, kuinka hänen kaverinsa oli vastaanottokeskuksessa tupakoinut huoneessaan ja saanut palohälyttimen soimaan. Kaveri oli säikähtänyt hälyttimen punaista vilkkua ja kovaa ääntä ja luullut sitä poliisin valvontakameraksi. Hän oli heittänyt hälytintä kengällä ja yrittänyt piilottaa irronneen hälyttimen petivaatteiden alle. Tarinaa kertoessaan nuori mies itse nauroi läikähtykseen, ja myös näyttelijöiden esitys oli hauska. Tarina huvitti meitä kaikkia, mutta samalla me tutkijat koimme epävarmuutta siitä, oliko meidän soveliasta nauraa turvapaikanhakijoina Suomeen tulleiden nuorten elämän sattumuksille ja peloille. Kertomus ja tarinateatterin esitys synnyttivät meissä ”itkekö vai nauraa” -kaltaisen tunnekokemuksen. Palohälytintarina, kuten monet muut nuorten kertomat tarinat, avasivat surullisia ja ahdistaviakin näkymiä siihen, miten vaikeita asioita ja suoranaisia kauheuksia nuoret olivat joutuneet elämässään kohtaamaan aiemmassa kotimaassaan, pakomatalla ja Suomeen asettautuessaan. (Emt., 9.) Nuorille miehille taidepainotteinen tutkimusprojekti oli kuitenkin tärkeä kokemus. Eräs kanssatutkija kommentoi sitä näin:

Joo heräs vähän tunteet pintaan, että oma kertomus näkyy siinä eikä ollu omaa nimee, kun kuitenkin, osas heti näkee, että oho tostahan mä kerroin. (--) Vähän semmonen, että oho, mä oon jotenkin tärkeä, mä oon kertonut jotain ja tossa se tapahtuu. En tiedä miten te näätte sen, mutta musta se oli ainakin. (Emt., 40.)

Kun olemme pohtineet, milloin ja miten osallistumisesta rakentuu kanssatutkijoille hyvä tunnekokemus, olemme kiinnittäneet huomiota tutkimuksissa toistuvasti esille nousseeseen kysymyksen turvallisuudesta. Esimerkiksi Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa tavoittelimme alusta alkaen affektiivista ilmapiiriä (Anderson 2009, 78), jossa tutkimukseen osallistuvat potilaskumppanit voisivat kokea olevansa kuunneltuja ja hyväksytyjä ja siten ammattitutkijoiden kanssa tasa-arvoisia osallistujia. Seuraavista sitaateista käy ilmi, kuinka tärkeäksi kanadalaiset kanssatutkijat turvallisen tilan kokivat:

Tutkijoiden on oltava valmiita jakamaan myös haavoittuvuutensa. Me potilaskumppanit avaudumme, jaamme haavoittuvuutemme ja odotamme [ammatti]tutkijoiden olevan meille rehellisiä. Luulen, että olemme kaikki samaa mieltä siitä, että turvallinen tila, jossa voi tuntea olonsa mukavaksi, on tärkeä. Ongelmana on, että ennen kuin osallistut johonkin projektiin, et tiedä, onko se turvallinen tila vaiko ei.

Kanssatutkimus ei onnistu, ellei siinä luoda turvallista tilaa. Sen puuttuessa ammattitutkijoilla on vähemmistöä näennäisesti edustava kanssatutkija. Asetelmaa leimaa vallan epä-

tasapaino valkotakkien ja potilaiden välillä. Jollei käytetä aikaa turvallisen tilan luomiseen projektin alkuvaiheista lähtien, voi yhtä hyvin olla tekemättä projektia.

Vaikka me ammattitutkijat pyrimme luomaan ja ylläpitämään turvallista tilaa parhaan kymme mukaan, emme kyenneet antamaan sille kovin selkeää määritelmää, koska sitä on vaikea ymmärtää puhtaan järkiperaisesti. Kirjallisuudessa tarjotuista turvallisen tilan luomisen ohjeista voi olla hyötyä (ks. esim. Wilson & Neville 2009), mutta vain osittain, koska vain tilanteisesti tuotetut ja tutkimusryhmässä jaetut keholliset aistimukset voivat tuottaa turvallisen tilan kokemuksen. Seuraavassa lainauksessa eräs kanssatutkija avaa turvallisen tilan moniselitteisyyttä ja kehollisuutta:

Tiedät, että sinulla on turvallinen tila, kun kuulet tarinoita, joita et ole koskaan ennen kuullut, kun ihmisten silmät kirkastuvat tai he alkavat itkeä, tai he alkavat nauraa ja jakavat tarinoita, joita he eivät ole jakaneet koskaan aiemmin. Ellet kuule tällaisia tarinoita, niin tiedät, ettei sinulla ole turvallista tilaa ja sinun on työskenneltävä lujemmin sen eteen.

Käytännössä turvallisen tilan aikaansaaminen ja ylläpitäminen riippuu aina osallistujien ha-
lukuudesta ja sopeutumisesta tilanteeseen. Tutkimukseen osallistuminen ei silti ole aina ja kai-
kille myönteinen kokemus. Kanssatutkimuksessa voi olla vaihteita, jolloin kiinnostus ja osallistu-
minen herpaantuu, tekeminen tuntuu liian vaativalta ja tutkimusryhmän yhteishenki rakoilee.
Myös kunkin osallisen aiemmat kokemuksen yhteistyöstä sekä yksityiselämän asiat vaikuttavat
osallistumisen kokemukseen. Kaikki voivat välillä väsyä tutkimusprosessiin, myös ammattitut-
kijat, jotka kuitenkin kantavat prosessin onnistumisesta suurimman vastuun. Seuraava lyhyt dia-
logi pakolaistaustaisen nuoren miehen kanssa herätti meissä tutkijoissa melkoista hämmennystä
ja epävarmuutta siitä, kuinka onnistuneeksi – tai epäonnistuneeksi – nuori mies oli tutkimusyhtey-
teistyön kokenut:

K: No mites sulla, vaikuttiks tää jotenkin suhun ihmisenä?

V: Mikä?

K: Se et me ollaan tehty tätä tarinateatterijuttua täällä ja...

V: [Keskeyttäen] ei

K: Ei mitään erityistä...

V: [Keskeyttäen] ei.

[Vastaaja ei selvästi halua jatkaa keskustelua, eikä tutkija yritä siihen painostaa.]

(Ryhmähaastattelu 19.12.2018)

Kanssatutkijoiden osallistumiskokemusten reflektointi ei silti ole mitenkään yksinkertaista, eikä päätelmiä tutkimuksen onnistumisesta voi välttämättä tehdä pelkästään tutkijan oman ha-
vainnoinnin pohjalta. Edellä olevan dialogin perusteella voitaisiin päätellä, että kyseinen kans-
satutkija suhtautuu päätyneeseen tutkimusyhteistyöhön kylläänntyneesti, jopa tuskastuneesti.
Myöhemmin tutkijat kuitenkin kuuluivat ohjaajilta, että myös tämä nuori oli pitänyt kovasti tut-
kimusyhteistyöstä ja keskustellut tutkimuksen aihepiireistä aktiivisesti muiden nuorten kanssa,
kun tutkijat eivät olleet paikalla.

Ajoittain on tuotu esiin, että ammattitutkijoiden näkökulmasta osallistavat tutkimusmenetelmät, kuten kanssatutkimus, ovat merkityksellisiä ja palkitsevia, mutta myös työllistäviä ja emotionaalisesti vaativia prosesseja (Rättilä & Honkatukia 2021; Mubeen & Tokola 2021). Tämä johtuu siitä, että osallistavassa tutkimuksessa tutkija joutuu olemaan jatkuvasti tarkkana tutkimusetiikan vaatimusten kanssa. Kokemuksen taustalla voi myös olla se, että osallistavien menetelmien käyttäminen on sukupuolittunutta (niitä hyödyntävät useimmiten naisiksi identifioituvat tutkijat) ja että niiden tiedollista arvoa saatetaan tämän vuoksi vähätellä akateemisessa maailmassa (Lenette ym. 2019). Tällaiset seikat jätetään kuitenkin usein kertomatta tutkimusjulkaisuissa. Tutkijoilla on pelko siitä, että kanssatutkimusta aliarvioidaan tai sitä pidetään hyödyttömänä.

Erityisesti kanssatutkijalle aiheuttaa harmitusta muodon vuoksi osallistuminen eli tokenismi (Beresford 2019; Ocloo & Matthews 2016; Paylor & McKevitt 2019). Tokenismi viittaa ”valheelliseen vaikutelmaan osallisuudesta” (Domecq yms. 2014, 6), jossa kanssatutkijoiden ”osallistumista pyydetään, mutta sitä ei oteta vakavasti tai sen ei sallita olevan vaikuttavaa” (Ocloo & Matthews 2016, 628). Kanadan tutkimuksessamme nousi esiin kokemuksia siitä, miten muodon vuoksi osallistuminen vähentää potilaiden sitoutumista kanssatutkimukseen.

Minulla on vain yksi kielteinen kokemus, ja se oli äskettäin, parin viime vuoden aikana. Projektissa, missä koin tämän, olin mukana muodon vuoksi mukaan otettuna. Siinä ei ollut minkäänlaista ymmärrystä tai halua ymmärtää, miksi potilaskumppanit ovat motivoituneita tekemään tätä työtä ja miten me eroamme ammattitutkijoiden muusta henkilöstöstä. En ole projektin työntekijä, enkä ole saanut miljoonan dollarin apurahasta mitään korvausta. Yhtäkään senttiä ei varattu potilaskumppaneille, mikä on ennenkuulumatonta nykyään. Joten se oli todella, todella kielteinen kokemus. Se aiheutti minulle paljon stressiä. ... minun piti miettiä uudelleen, halusinko edes olla tässä mukana, koska se oli vain todella huonoa. Kun lähdin projektista, kukaan ei tehnyt lähtöhaastattelua, kukaan ei halunnut kuulla, miksi olin onneton. Kukaan ei välittänyt. Ajattelin, että se oli todella kauheaa, mielestäni ansaitsin poistumishaastattelun.

Laaja-alainen muodon vuoksi osallistuminen ja siihen nivoutuva kunnioituksen ja arvostuksen puute oli saanut useat kanssatutkijat tuntemaan, että heidän osallistumisensa tutkimusprojektiin oli pelkkää kulissia tai muutamien ruutujen rastittamista.

Sophie Hadfield-Hill ja John Horton (2014, 144–145) nostavat esiin tärkeitä havaintoja yläkouluikäisten nuorten parissa toteuttamansa kanssatutkimuksen osallisissa herättämistä tunteista, joita he selvittivät kyselylomakkeen avulla. Hadfield-Hill ja Horton kiinnittävät huomiota siihen, kuinka moniulotteisesti emotionaalista tutkimukseen osallistuminen voi osallisille olla. Kyselyssä nuoret kanssatutkijat ilmoittivat kokeneensa tutkimusprosessin aikana voimakkaita onnen, innostuksen ja huolehduksi tulemisen tunteita. Osallisten tunteiden vahvuus oli tutkimuksen tekijöille yllätys. He toteavat, että tutkijat eivät aina ymmärrä, millaisia ja kuinka voimallisia tunteita tutkimus saattaa osallisissa herättää, eivätkä tutkijat osaa välttämättä arvostaa, kuinka paljon aikaa ja energiaa kanssatutkijat tutkimukselle antavat.

Hadfield-Hill ja Horton havainnoivat myös sitä, miltä osallisista tuntui, kun yhteinen tutkimusprosessi päättyi. Monet kanssatutkijat, samoin kuin ammattitutkijat, kokivat tutkimuksesta luopumisen emotionaalisesti tuskallisena. Kanssatutkijat olivat pitkään jatkuneen yhteistyön aikana ehtineet tottua ammattitutkijoihin ja suhtautuivat tutkimusryhmään kuten ystäviin. Tutki-

mukseen osallistuminen merkitsi heille tuttua ja turvallista yhdessä tekemistä, jota he jäivät prosessin päätyttyä kaipaamaan. Kirjoittajat kysyvät, mitä tarkoittaa tutkimusetiikan kannalta, jos osallistujat kokevat tutkimuksen päättyessä surua ja pettymystä. Pitäisikö kielteisiä tunteita yritetään välttää tekemällä tutkimusyhteistyötä siten, että ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välit eivät muodostu kovin läheisiksi, vai ovatko esimerkiksi surun tunteet hyväksyttävii? Kirjoittajat toteavat, että he eivät ole kyenneet toistaiseksi ratkaisemaan tätä eettistä kysymystä. Toisaalta voidaan kysyä, miksi ikäviä tunteita – nekin luonnollisia ja ihmisyyteen kuuluvia – ei saisi kokea tai näyttää, kun toimitaan tutkimuksen viitekehyksessä? Onko niiden välttäminen tai kieltäminen edes eettisesti perusteltua? Esimerkiksi Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeissa (2019a, 8) asia muotoillaan siten, että ”[t]utkimustilanteisiin voi ja saa kuitenkin sisältyä samankaltaista henkistä räsitusta ja tunteiden kokemista kuin arkipäivän tilanteisiin.” Kanssatutkimusprosesseissa, kuten kaikessa ihmisten välisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa, asioiden kokemiseen kiinnittyvillä tunteilla on oma tärkeä merkityksensä.

Kolmas Hadfield-Hillin ja Hortonin tekemä havainto oli, että emme ole vain tutkijoita tai tutkimuksen osallistujia. Kenttätyössä koetut tunteet eivät heidän mukaansa liittyneet pelkästään tutkimuksen tekemiseen, vaan tutkimuksen aikaisissa kohtaamisissa kanssatutkijoiden, heidän perheidensä ja lähiyhteisön kanssa nousi esiin monenlaisia muitakin arkielämään liittyviä kysymyksiä, kokemuksia ja tunteita. Näin ajatellen tutkimukseen osallistuminen on osa elämää (ei toisin päin), ja tutkimusprosessiin vaikuttaa se, mitä osallistujien elämään kuuluu, miten he voivat ja mitä he tuntevat.

Kanssatutkimuksessa joudutaan väistämättä pohtimaan ja ottamaan huomioon, millaiset yhteistyön piirteet edistävät hyviä osallisuuden kokemuksia. Tavoitteena ei voi olla, että kokemukset osallisuudesta olisivat huonoja tai että niistä ei tarvitsisi välittää. Toisaalta tutkijoina emme voi etukäteen taata myöskään sitä, että osallisuuden kokemus muodostuu kaikille hyväksi. Kanssatutkijoiden osallisuuden kokemukset ovat monessa mielessä eettinen kysymys, joka aiheuttaa kanssatutkimusta tekeville ammattitutkijoille paljon päänvaivaa. Tutkijoiden onkin tärkeää reflektoida osallisuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä jo prosessin alussa ja keskustella kokemuksista säännöllisesti myös kanssatutkijoiden kanssa.

Kohti demokratian ideaaleja – mutta ei helposti

Olemme tässä luvussa tarkastelleet kanssatutkimuksen suhdetta demokratiaan yleensä, kanssatutkimusta demokraattisena prosessina ja kanssatutkimusta kokemuksena demokraattisesta osallisuudesta. Seuraavassa kuviossa (Kuvio 6) summaamme kolme näkökulmaa kanssatutkimukseen demokraattisena osallisuutena ja osallistumisena.

Kuvio 6. Kanssatutkimus demokraattisena osallisuutena ja osallistumisena: Kolme näkökulmaa.

Ensinnäkin kanssatutkimus voidaan nähdä osana laajempaa liikehdintää, jonka pyrkimyksenä on ottaa mukaan yhä useampia ihmisiä itseään, yhteisöään ja hyvinvointiaan koskevan tiedon tuottamiseen (I). Tavoitteena on myös edesauttaa tutkimustiedon laajaa ja tehokasta hyödyntämistä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. Olemme esittäneet, että kanssatutkimuksen ja kansalaistieteen kaltaisilla osallistumaan kutsuvilla ja tiedelukutaitoa kehittäville menetelmillä voi olla merkitystä jopa kamppailussa yhteiskunnan polarisaatiota ja valehtelemalla hallitsemista

vastaan. Ne voivat olla keino puolustaa demokratian moninaisuutta ja oikeutusta kansalaisten silmissä.

Toiseksi kanssatutkimusta ohjaavat demokratiaan liitetyt arvot eri toimijoiden välisestä tasa-arvosta, yhdenvertaisuudesta ja keskinäisestä kunnioituksesta sekä kansanvaltainen ihanne tutkimusta koskevien päätösten tekemisestä yhdessä (II). Kolmannesta eli osallisuuden kokemuksen näkökulmasta kanssatutkimukselle on keskeistä, että kaikki osallistujat hyväksytään omana itsenään, kaikkia kuunnellaan tasapuolisesti ja kaikkien osallistumista ja kokemustietoa arvostetaan (III). Jokaiselle annetaan mahdollisuus tulla tutkimusprosessissa nähdyksi ja kuuluksi heidän itsensä haluamalla ja määrittämällä tavoilla.

Kanssatutkijoiden osallisuuden kokemukset ovat keskeinen eettinen kysymys, joka aiheuttaa ammattitutkijoille paljon päänvaivaa. Tavoitteena ei voi olla, että kokemukset olisivat huonoja tai että niistä ei tarvitsisi välittää. Toisaalta ammattitutkijat eivät voi taata, että osallisuuden kokemus muodostuu kaikille hyväksi. Tutkimusesimerkkien avulla olemme valottaneet sitä, miten osallisuuden ihanteiden tavoittaminen tutkimuksen arjessa ei ole aina helppoa. Kokemuksiin vaikuttavia tekijöitä onkin hyvä pohtia ja keskustella niistä kanssatutkijoiden kanssa tutkimusprosessin alusta lähtien.

Kuten todettua, tasaveroisen tutkimusosallisuuden saavuttaminen voi olla haasteellista, mutta demokratiaan kuitenkin pyritään ja sen eteen tehdään aktiivisesti töitä. Keskustelu kanssatutkimuksen ihanteiden ja käytäntöjen välisestä jännitteestä jatkuu seuraavissa luvuissa vallan ja auktoriteetin sekä vertaisuuden ja yhdenvertaisuuden ihanteiden näkökulmista.